

s. 27-28, 56-62; *Türkiye Siyasetinde Kürtler: Direniş, Hak Arayış, Katılım* (der. Büşra Ersanlı v.dğr.), İstanbul 2012; Cengiz Güneş, *Türkiye'de Kürt Ulusal Hareketi: Direnişin Söylemi* (trc. Eflâ – Barış Yıldırım), Ankara 2013, s. 118-123, 289-325; İbrahim S. Işık, *A'dan Z'ye Kürtler: Kişiler, Kavramlar, Kurumlar*, İstanbul 2013, s. 254-255; Serdar Yıldırım, "Türkiye Dışındaki Kürtler", *Kürtler* (ed. Adnan Demircan – Mehmet Akbaş), İstanbul 2015, I, 509-552; Nuh Ateş, "Kurdên Deşta Anatoliyê", *Birnebûn*, sy. 46, Spagna 2010, s. 15-23; S. Maisel, "Syria's Yazidis in the Kurd Dag and the Jazira: Building Identities in a Heterodox Community", *MW*, CIII/1 (2013), s. 27; "Kurdi", *Bolşaya Entsiklopediya*, Sankt Petersburg 1903, XI, 678-679; A. Yunusov, "Etniçeskiy Sostav Azerbaydjana (po perepisi 1999 Goda)", *Demoskop Weekly*, no. 183-184, 20 Dekabr 2004 – 9 Yanvar 2005, <http://www.demoscope.ru/weekly/2004/0183/analit05.php> (erişim: 19.11.2018); Hasmik Hovhannisyann, "Kurds in Armenia", *Hetq Online*, 08.10.2007, <https://hetq.am/en/article/25207> (erişim: 19.11.2018); The Humanitarian Data Exchange: Syrian Arab Republic – Population Statistics, <https://data.humdata.org/dataset/syrian-arab-republic-other-0-0-0-0-0-0-0-0> (erişim: 19.11.2018); The Iran Social Sciences Data Portal, Census 2016, Population and Households by Provinces and Cities, <http://irandataportal.syr.edu/wp-content/uploads/Population-and-Households.xlsx> (erişim: 19.11.2018); Dave van Zoonen – Khogir Wirya, "The Shabaks: Perceptions of Reconciliation and Conflict", *Middle East Research Institute*, Erbil-Irak, August 2017, s. 5, 8, <http://www.meri-k.org/wp-content/uploads/2017/08/Shabak-Report.pdf> (erişim: 19.11.2018).

SERDAR YILDIRIM

II. DİN

1. İslâmiyet Öncesi. Yaşadıkları coğrafya tarih boyunca birçok dine ev sahipliği yapmış olan Kürtler önceleri Anadolu ve Mezopotamya'daki yerel inanışlar ile Antik Ârî inançlarından etkilendiler, ancak İslâm'dan önceki dönemde büyük ölçüde Mecûsîliği (Zerdüştilik) benimsediler. Ârî inançları arasında tabiat olaylarını kişileştirme, onlara ilâhî güçler nisbet etme gibi yaklaşımlar mevcuttu; ateş, su, toprak, yıldırım, gökyüzü, güneş, ay ve yıldızların belirli güçler/tarırlar tarafından yönlendirildiğine inanılmaktaydı (Dhalla, s. 4-5). Kürt kökeninin dayandığı Ârîler bu tanrıları sistematik bir şekilde iyi ve kötü olarak sınıflandırmışlardı. Ancak monoteist bir din kurucusu olan Zerdüş't yaşadığı dönemde İran'da yaygın biçimde inanılan tanrıları reddederek Ahura Mazda'yı tek tanrı olarak kabul etti (Eliade, I, 377). Kral Viştasp'a'nın Zerdüş't'ün öğretilerini benimsemesinin ardından Ahamenîler döneminde Zerdüş't'lik güçlenip resmî din olarak kabul edilince hem Med halkı hem de onlara komşu kabileler yavaş yavaş bu

dini benimsediler. Süreç içinde Kürtler'in de bu monoteist inancı kabul ettiği görülmektedir (M. Emîn Zekî Beg, s. 270; Şıwan Osman Mîstefa, s. 94-95).

Sâsânîler'in yıkılması ve Mecûsîler'in yaşadığı bölgelerin İslâm egemenliğine girmesiyle birlikte başlayan yeni dönemde Mecûsîlik gerileme sürecine girdi. Aslında Mecûsîlik halk arasındaki sempatisini en güçlü olduğu Sâsânîler döneminde kaybetmişti. Sâsânî yönetiminde çok etkili olan Mecûsî din adamlarının ölçsüz davranışları halkın tepkisini çekti (Kara, s. 147), bu durum birçok yeni inancın ortaya çıkmasına sebep oldu, özellikle İslâm'ın kısa bir sürede yayılmasını sağladı (Bausani, I, 80; Taraporewala, s. 37-38). Bu dönemlerde ortaya çıkan Maniheizm ve Mezdekiyye gibi dinî akımlardan Kürtler etkilenmedi, hatta Yahudilik ve Hıristiyanlık da onlar arasında toplu halde kabul görmedi. Kürtler İslâmiyet'i kabul sürecine kadar Mecûsî olarak kalmaya devam ettiler.

Günümüzde Kürtler'in yaşadığı bölgelerde kalan ve günlük hayatta Kürtçe konuşan bazı yahudiler mevcuttur. Ancak bunlar geçmişte başka yerlerden buraya göç eden yahudilerin torunları olmalıdır. Nitekim Kürtler'in yaşadığı toprakları gezen seyyahların naklettiğine göre, bölgedeki yahudiler kökenlerini Asur kralı tarafından İsrail ve Judea'dan (Yahuda) sürgün edilen yahudilere (İşaya, 27/13; II. Krallar, 17/6) dayandırıyorlardı (Sabar, s. 17, 367-368). Evlerinde ve sinagoglarda Ârâmîce'nin eski bir biçimi olan Süryânîce (Asurca) konuşan bu yahudiler çarşı-pazar da ve daha büyük topluluklarda Kürtçe konuşuyordu (Izady, s. 287). Bölge yahudilerinin birçoğu İsrail Devleti kurulduktan sonra İsrail'e göç ettiği ve 5000 kadar Kürtleşmiş yahudinin Kürtler'in yaşadıkları bölgelerde kaldığı belirtilir (a.g.e., s. 289). Yahudilik gibi Hıristiyanlık da Kürtler arasında yayılmadı. Geçmişte bazı kabilelerin hıristiyan olduğu ifade edilmekteyse de bunların zaman içinde diğer hıristiyan toplulukların arasına katılarak tamamen kaybolduğu anlaşılmaktadır (M. Emîn Zekî Beg, s. 270-271). Aynı durum, İslâm dini ortaya çıktıktan sonra Kürtler'le komşu olan Süryânî, Ermeni ve Hıristiyan topluluklar için de geçerlidir. Bu topluluklar içinde İslâm'ı tercih edenler en yakın komşuları müslüman Kürtler olduğu için onların arasına karışıp zamanla Kürtleşmiş olmalıydılar. Hıristiyan kalanlar ise hem kendi dillerini hem de Kürtler'in

çoğunlukta olduğu yerlerde Kürtçe'yi kullanmışlardır (krş. Kreyenbroek – Allison, s. 140-141).

BİBLİYOGRAFYA :

A. Zenañde Rogozin, *Media, Babylon, Persia from the Fall of Nineveh to the Persian War*, London 1889, s. 39-40; M. N. Dhalla, *Zoroastrian Theology from the Earliest Times to the Present Day*, New York 1914, s. 4-5; A. Bausani, "İslâm Öncesi İran Düşüncesi" (trc. Kürşat Demirci), *İslâm Düşüncesi Tarihi* (ed. M. M. Şerif), İstanbul 1990, I, 80; I. J. S. Taraporewala, *Zerdüş't Dini: Zerdüş't'ün Gathaları Üç Unutulmuş Din: Mitraizm, Maniheizm, Mazdakizm* (trc. Nice Damar), İstanbul 2002, s. 37-38; Philip Kreyenbroek – Christine Allison, *Kürt Kimliği ve Kültürü* (trc. Ümit Aydoğmuş), İstanbul 2003, s. 140-141; Yona Sabar, *Bir Antoloji: Kürdistan'ın Yahudilerin Halk Edebiyatı* (trc. Selahattin Çelik), İstanbul 2005, s. 17, 367-368; E. Brauer – R. Patai, *Kürdistan'ın Yahudiler* (trc. Fahriye Adsay), İstanbul 2005, s. 31-82; M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* (trc. Ali Berktaş), İstanbul 2007, I, 377; Şinasi Gündüz, "Mecûsîlik", *Yaşayan Dünya Dinleri* (ed. Şinasi Gündüz), Ankara 2007, s. 279-284; Cahid Kara, *İslâm Coğrafyasında Mecûsîler* (doktora tezi, 2007), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 147; M. Emîn Zekî Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi* (trc. Vahdettin İnce v.dğr.), İstanbul 2010, s. 94-95, 270-271; M. van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet* (trc. Banu Yalkut), İstanbul 2011, s. 43-87; M. R. Izady, *Bir El Kitabı: Kürtler* (trc. Cemal Atilla), İstanbul 2011, s. 287, 289; Şıwan Osman Mîstefa, *Kürdistan ü Prosesa İslamkirina Kurdan* (trc. Ziya Avcı [Soranca'dan Kurmanca'ya]), İstanbul 2011, s. 94-95.

HAYREDDİN KIZIL

2. İslâmî Dönem. Bilinen ilk müslüman Kürt, Ebû Meymûn Câbân el-Kürdî adlı sahâbî olup (İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 301; V, 310, 351) oğlu Meymûn el-Kürdî de İslâm kaynaklarında hadis râvisi olarak adı geçen bir şahsiyettir. Kürtler'in toplu halde İslâmiyet'i benimsemesi yaşadıkları bölgelerin fethedildiği Hz. Ömer dönemine rastlamaktadır. Kürtler'in yaşadığı coğrafya ilk Hâricî ve Şîî oluşumlarla bu iki fırkanın öncülük ettiği isyanlara sahne olmuş ve Emevîler'in ilk yıllarında Kürtler arasında Hâricîliği benimseyerek isyanlara katılanlar bulunmuşsa da Hâricî ve Şîî fikirlerin inanç bakımından Kürtler üzerinde ne kadar etkili olduğu konusunda yeterli bilgi yoktur.

Mervânîler hânedanı dönemine (983-1085) gelindiğinde Kürtler'in mezhebî kimliği konusunda daha kesin tanımlamalar yapmak mümkün hale gelmemiştir. Sünnî bir müslüman olan Ebû Şücâ' Abdullah Hüseyin Bâd (Bâz) b. Düstek, Şîî Büveyhîler'e karşı isyan ederek Meyyâfârikin (Silvan) merkez olmak üzere Diyarbekir ve çevresinde Mervânîler Devleti'ni kurdu.